

fol. Krzysztof Mieski

Dola i niedola ptaków krajobrazu rolnego

**BERNADETTA EBERTOWSKA,
JAROSŁAW KROGULEC, URSZULA ZIELIŃSKA**
zespół projektowy KIK/25 OTOP

BYĆ MOŻE OBRAZ ŚPIEWAJĄCEGO SKOWRONKA, TRZNADLA CZY TEŻ KLEKOT BOCIANÓW NA GNIEZDZIE, SILNIE WPISANY W KRAJOBRAZ POLSKIEJ WSI, WYDAJE SIĘ POSPOLITY I OCZYWISTY. JEDNAK TAKI NIE JEST, A DYNAMICZNE ZMIANY WŚRÓD GATUNKÓW ZASIEDLAJĄCYCH TERENY ROLNE SPRAWIAJĄ, ŻE GRUPA TA WYMAGA SZCZEGÓLNEJ TROSKI.

Omawiając zagadnienia związane z ochroną przyrody, łatwo skupić się na ochronie gatunków najbardziej zagrożonych wyginięciem czy też obszarów o najwyższych walorach przyrodniczych, jak Puszcza Białowieska czy dolina Biebrzy.

Nie można jednak zapominać o terenach rolniczych, zamieszkiwanych przez wiele gatunków ptaków, które wykazują w ostatnich latach gwałtowny spadek liczebności. Niektóre z nich stoją na krawędzi wymarcia.

JAK OSZACOWAĆ LICZEBNOŚĆ PTAKÓW KRAJOBRAZU ROLNEGO?

Stan populacji ptaków zamieszkujących pola i łąki ocenia się za pomocą międzynarodowego wskaźnika liczebności pospolitych ptaków krajobrazu rolniczego – Farmland Bird Index (FBI), stosowanego we wszystkich krajach Unii Europejskiej. Jest to wyznacznik kondycji ekosystemów użytkowanych rolniczo, które obejmują znaczny odsetek powierzchni Unii Europejskiej i ok. 60 proc. powierzchni Polski. Z przykrością trzeba stwierdzić, że przyrodnicza kondycja krajobrazu rolnego w UE jest z roku na rok coraz gorsza, a FBI systematycznie spada od czasu, kiedy został po raz pierwszy obliczony. Wskaźnik ten jest wyliczany na podstawie trendów w populacjach najliczniejszych gatunków ptaków związanych z krajobrazem rolniczym. Pulę tę w UE stanowi 37 gatunków, a w Polsce – 22 gatunki: bocian biały, pustułka, czajka, rycyk, dudka, turkawka, skowronek, dzierlatka, świergotek łąkowy, pliszka żółta, dymówka, pokląskwa, kłaskawka, cierniówka, gąsior, mazurek, szpak, makolągwa, kulczyk, potrzaszcz, trznadel i ortolan.

W latach 2000–2003 krajowy wskaźnik FBI wykazał spadek o ok. 15 proc., po czym nastąpił stopniowy powrót do poziomu wyjściowego z roku 2000. Do roku 2012 odnotowano kolejny gwałtowny spadek liczebności ptaków z tej grupy. Przez ostatnie cztery lata trend ten ulegał wahaniom, a następnie ustabilizował się na poziomie 0,85, czyli o 15 proc. niższym niż w roku bazowym.

CO WPŁYWA NA ZMIANY LICZEBNOŚCI?

Dynamiczne zmiany wskaźnika FBI zrodziły pytania o ich przyczynę. Aby szukać odpowiedzi na nie, naukowcy przeprowadzili wiele szczegółowych badań. Analizie poddano m.in. dane zebrane w ramach Monitoringu Pospolitych Ptaków Lęgowych w latach 2000–2013. Na ich podstawie postawiono hipotezę o istnieniu trzech czynników mających zasadniczy wpływ na zmiany FBI. Zaliczamy do nich:

- Zabiegi związane z intensywnością gospodarowania na gruntach ornych. Były one mierzone jako plon zbóż w roku poprzedzającym liczenia ptaków. Zgodnie z przewidywaniami, wysokie plony zbóż (przekraczające 33 decytony na 1 ha, przy czym 1 decytona wynosi 0,1 tony) negatywnie oddziaływały na liczebność ptaków odnotowanych następną wiosną.
- Warunki pogodowe w czasie dwóch ostatnich zim poprzedzających liczenia ptaków. Narzędziem do oceny warunków pogodowych był wskaźnik oscylacji północnoatlantyckiej (NAO) dla 2 zim (z okresu grudzień–marzec). Jeśli indeks tego wskaźnika miał wysokie wartości, oznaczało to dwie łagodne zimy

fol. Bogumila Blaszkowska

Ważnymi elementami krajobrazu rolniczego są miedze, oczka śródpolne, zakrzaczenia, które sprzyjają występowaniu większej liczby gatunków ptaków.

(i skutkowało wzrostem wartości wskaźnika FBI), jeśli niskie – dwie ostre zimy pod rząd (co powodowało spadek FBI).

- c) Ogólny wieloletni trend spadkowy wskaźnika FBI, który nie był powiązany ze zmiennością dwóch poprzednio omówionych czynników. W tym przypadku czynniki odpowiadające za istnienie tego trendu są nierozpoznane.

Na podstawie obecnego stanu wiedzy z największą dozą prawdopodobieństwa możemy stwierdzić, że na spadek wskaźnika FBI mają wpływ czynniki związane z intensyfikacją rolnictwa, głównie mechanizacja oraz prowadzone zabiegi agrotechniczne. Dla zachowania ptaków krajobrazu rolniczego ważne jest zachowywanie miedz, oczek śródpolnych, drzew czy zakrzaceń stanowiących siedlisko życia dla wielu z nich.

ROLA POLSKI W OCHRONIE PTAKÓW KRAJOBRAZU ROLNEGO

Polska ma szczególne znaczenie dla 106 gatunków gniazdujących w krajach UE, gdyż podtrzymuje ponad 5 procent ich unijnej populacji lęgowej. Widoczne jest to zwłaszcza w obrębie obszarów wiejskich. Z uwagi na ich znaczną powierzchnię (61,2 proc. terytorium Polski) i wciąż relatywnie ekstensywną gospodarkę rolną, nasz kraj odgrywa kluczową rolę w Unii Europejskiej jako ostoja ptaków krajobrazu wiejskiego.

Sztandarowym gatunkiem jest zapewne najliczniejszy obecnie ptak Polski, skowronek – z populacją ocenianą na 11,1–13,6 mln par. Na terenie naszego kraju gniazduje więc nieco poniżej połowy (41,3 proc.) populacji całej Unii Europejskiej! Kolejnym gatunkiem, dla którego Polska stanowi ważną ostoję, jest gąsiorek. Jego populacja szacowana jest na 0,74–1,1 mln par – to prawie jedna

piąta (17,9 proc.) populacji unijnej. Populacja trznadla, szacowana na 3,9–4,4 mln par, stanowi 26 proc. unijnej, potrzyszcz (1,6–1,9 mln par) to 10 proc. Nasze mniej liczne gatunki też mają wysoki procent reprezentacji: ortolan (200–300 tys. par) to 23,7 proc. UE, a potrzoz (430–590 tys. par) – 20,3 proc.

Spora część rozległych terenów bagiennych i łąkowych była dawniej – i często nadal jest – użytkowana rolniczo. Są one miejscem występowania wielu gatunków zagrożonych w skali globalnej. Sztandarowym gatunkiem torfowisk, które do lat 70. utrzymywały swój otwarty charakter dzięki ekstensywnemu koszeniu, jest wodniczka. I dla niej Polska jest unikalnym miejscem występowania, obejmując 99,3 proc. populacji unijnej. To nakłada na nas olbrzymią odpowiedzialność w obrębie Wspólnoty. Inny globalnie zagrożony gatunek żerujący na otwartych torfowiskach, orlik grubodzioby, stanowi w Polsce 62,5 proc. populacji unijnej. Listę wieńczy bocian biały z największą w Europie populacją, szacowaną na 51,7–53,9 tys. par i obejmującą jedną trzecią populacji UE (33,2 proc.).

KOMISJA EUROPEJSKA O POLSKIM ROLNICTWIE

W Sprawozdaniu Komisji Europejskiej dla Parlamentu Europejskiego i Rady – „Przegląd śródk okresowy unijnej strategii ochrony różnorodności biologicznej na okres do 2020 r.” możemy przeczytać, że stan gatunków i siedlisk związanych z rolnictwem ciągle się pogarsza. Zadanie, jakie stoi przed naszym państwem, to dołożenie wszelkich starań, aby zachować i wzmocnić różnorodność biologiczną na tych obszarach. Dużą nadzieję pokłada się we wspólnej polityce rolnej (WPR) w połączeniu z poszczególnymi politykami środowiskowymi.

Skowronek
to sztandarowy
gatunek krajobrazu
rolniczego. Jego
populację ocenia się
na 11,1–13,6 mln par.

fol. Cezary Korkosz www.cezarykorkosz.pl

Na spadek wskaźnika
FBI wpływa intensyfikacja
rolnictwa, głównie
mechanizacja oraz
prowadzone zabiegi
agrotechniczne.

fol. Bogumiła Baszkowska

Kluczową presję na różnorodność biologiczną terenów rolnych wywiera intensyfikacja praktyk rolniczych, porzucanie gruntów, niekontrolowane rozrastanie się miast itp. W przygotowanym w 2015 roku sprawozdaniu na temat stanu środowiska naturalnego w Unii Europejskiej czytamy, że rolnictwo i zmiany warunków naturalnych, które są wynikiem działalności człowieka, wywierały największą presję na ekosystemy lądowe w latach 2007–2012. Za 20 proc. czynników negatywnie oddziałujących na środowisko krajobrazu wiejskiego odpowiedzialne jest samo rolnictwo! Zebrane dane pokazują, że w badanym okresie obejmującym lata 2007–2012 w stosunku do lat 2001–2006 nie doszło do poprawy stanu większości gatunków i siedlisk związanych z rolnictwem, objętych unijnym prawodawstwem w dziedzinie ochrony przyrody. W szczególności złym stanie są użytki zielone i tereny podmokłe, gdzie odnotowano największy procent siedlisk wykazujących „niewłaściwy – zły” lub „pogarszający się” stan. Odbija się to również na ciągłym spadku liczebności ptaków krajobrazu rolniczego, a także innych organizmów, np. zapylaczy, motyli łąkowych.

Sytuacja jest niepokojąca. Nadzieją napawa jednak odnotowana poprawa na szczeblach lokalnych, która może być wynikiem dobrych praktyk rolniczych i środków w zakresie różnorodności biologicznej, wdrożonych w ramach WPR, w szczególności w ramach działań rolnośrodowiskowych i na obszarach Natura 2000. Ważne jest, aby z tych małych sukcesów wyciągać właściwe wnioski i przenosić je ze szczebla mikro na regionalny i krajowy.

Śledząc stan ptaków krajobrazu rolniczego, widzimy, że w krajach tzw. starej Unii (UE 15) ich liczebność drastycznie spada, stwarzając zagrożenie wymarcia niektórych populacji. Każdy wymierający gatunek to jak wypadanie kolejnego trybiku ze skomplikowanej maszyny, do której możemy porównać ekosystem. Mając na uwadze rolę Polski w ochronie europejskiej populacji wielu gatunków ptaków, chroniąc ją na terenie naszego kraju, zapewniamy jej zachowanie również w całej UE i świecie.

Literatura

<http://www.monitoringptakow.gios.gov.pl/ptaki-krajobrazu-rolnego>

<http://monitoringptakow.gios.gov.pl/aktualnosci/items/biuletyn-monitoringu-przyrody-nr-13>

Sprawozdanie Komisji Europejskiej dla Parlamentu Europejskiego i Rady – „Przeгляд śródo-kresowy unijnej strategii ochrony różnorodności biologicznej na okres do 2020 r. Bruksela, 2.10.2015 r.

Chodkiewicz i inni. 2013. Biuletyn Monitoringu Środowiska 1/2013; Biuletyn monitoringu przyrody – Monitoring Ptaków Polski w latach 2012–2013.

Projekt „Ochrona różnorodności gatunkowej cennych przyrodniczo siedlisk na użytkach rolnych na obszarach Natura 2000 w woj. lubelskim” współfinansowany jest przez Szwajcarię w ramach szwajcarskiego programu współpracy z nowymi krajami członkowskimi Unii Europejskiej.